

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 49-50 (2013)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 49-50 (2013)

Έκθεση αρχειακού υλικού "1912-2012:100 χρόνια ελεύθερη Πρέβεζα"

Σπύρος Σκλαβενίτης

Copyright © 2022, Σπύρος Σκλαβενίτης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σκλαβενίτης Σ. (2022). Έκθεση αρχειακού υλικού "1912-2012:100 χρόνια ελεύθερη Πρέβεζα". *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (49-50), 11-20. ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/prevchr/article/view/28457>

Σπύρος ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

Έκθεση αρχειακού υλικού «1912-2012: 100 χρόνια ελεύθερη Πρέβεζα»

Το 2012 και με αφορμή τη συμπλήρωση 100 χρόνων από την απελευθέρωση της πόλης, ο Δήμος Πρέβεζας αποφάσισε να πραγματοποιήσει σειρά εορταστικών εκδηλώσεων και δράσεων. Στο πλαίσιο αυτό προγραμματίστηκε και μια έκθεση αρχειακού και φωτογραφικού υλικού. Για αυτόν τον λόγο συγκροτήθηκε ειδική άμισθη επιτροπή αποτελούμενη από τους Ζωή Γέρου, πρόεδρο της δημοτικής κοινότητας Πρέβεζας, Πέτρο Αρταβάνη υποστράτηγο ε.α., Ιωσήφ Ζιώγα, φιλόλογο, Νίκο Δ. Καράμπελα, πρόεδρο του Ιδρύματος *Ακτία Νικόπολις*, Σπύρο Λάμπρο, βιβλιοθηκονόμο, υπεύθυνο της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πρέβεζας, ο οποίος ανέλαβε και τον συντονισμό της επιτροπής, Ελένη Συνεσίου, φιλόλογο, Λάζαρο Συνέσιο, ιστοριοδίφη, και τον γράφοντα.

Αρχειακό και φωτογραφικό υλικό παραχώρησαν τόσο θεσμικοί φορείς της πόλης όσο και αρκετοί Πρεβεζάνοι που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση της επιτροπής προσφέροντας απλόχερα τεκμήρια από τις προσωπικές τους συλλογές. Παράλληλα όμως αναπτύχθηκε και μια γόνιμη προσπάθεια αναζήτησης τεκμηρίων σε αρχειακούς φορείς εκτός Πρέβεζας. Η πρωτοβουλία αυτή αναλήφθηκε από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) – Αρχεία Ν. Πρέβεζας και τη Δημοτική Βιβλιοθήκη Πρέβεζας. Έτσι, συγκεντρώθηκαν αντίγραφα αρχειακού και φωτογραφικού υλικού από τους παρακάτω φορείς: Ίδρυμα *Ακτία Νικόπολις*, ΓΑΚ – Αρχεία Ν. Πρέβεζας, Πολιτιστικός Σύλλογος «Πρέβεζα», Δημοτική Βιβλιοθήκη Πρέβεζας, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Πρέβεζας, Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού του Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αρχείο Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών *Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος*, ΓΑΚ – Ιστορικό Αρχείο Κρήτης. Επιπλέον, σημαντική ήταν και η συμβολή σε αρχειακό υλικό των Πρεβεζάνων κ. Ιωσήφ Ζιώγα, κ. Βικτωρίας Παπαγεωργίου-Γζούρου και κ. Σπύρου Ντούσκου. Τέλος, πρέπει να αναφερθούν ο φωτογράφος κ. Χρήστος Γιωτόπουλος και οι κυρίες Ντίνα Μωραΐτη και Βασιλική Σαρρή για την καλλιτεχνική επιμέλεια της έκθεσης.

Η έκθεση εγκαινιάστηκε από τον Δήμαρχο Πρέβεζας κ. Χρήστο Μπαΐλη στις 19 Οκτωβρίου 2012 και φιλοξενείται μέχρι και σήμερα στον ισόγειο χώρο του ανακαινισμένου δημοτικού κτιρίου «Οικία Αθανασιάδη», γνωστού παλιότερα ως «πανδοχείο Πατίκου».

Δεδομένης της επετειακής σημασίας του εορτασμού και προκειμένου να τιμηθούν τα 100 χρόνια ελεύθερης ζωής στην Πρέβεζα, αποφασίστηκε η έκθεση αρχαιακού και φωτογραφικού υλικού να μην κινηθεί μόνο γύρω από αυτό το σημαντικό γεγονός, αλλά παράλληλα να επιχειρηθεί ένας αναστοχασμός ολόκληρης της εκατονταετίας και μια αφήγηση αντιπροσωπευτικών πτυχών της ζωής στην πόλη. Ως εκ τούτου, επιλέχθηκαν πέντε μείζονες άξονες σύμφωνα με τους οποίους ταξινομήθηκε και τελικά εκτέθηκε το υλικό, κατανεμημένο σε 14 θεματικές ενότητες. Οι άξονες αυτοί και οι αντίστοιχες θεματικές ενότητες που τους συγκροτούν παρατίθενται ακολούθως. Πρώτος άξονας: η τοπική ιστορία της πόλης την τελευταία εκατονταετία. Περιλαμβάνει τις θεματικές ενότητες: *Απελευθέρωση, Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος και εμφύλια σύρραξη στην Πρέβεζα και Σημασία του αρχαιολογικού έργου στην Πρέβεζα*. Δεύτερος άξονας: η γεωγραφική θέση της Πρέβεζας. Περιλαμβάνει τις θεματικές ενότητες *Λιμάνι και Μεταφορές*. Τρίτος άξονας: οι οικονομικές και παραγωγικές δυνατότητες της πόλης. Περιλαμβάνει τις θεματικές ενότητες *Γεωργία – Κτηνοτροφία, Αλιεία, Βιομηχανία, Εκπαίδευση*. Τέταρτος άξονας: οι άνθρωποι της πόλης. Περιλαμβάνει τις θεματικές ενότητες *Παραδοσιακά επαγγέλματα και Κοινότητες*. Τέλος, πέμπτος άξονας: πτυχές του δημόσιου βίου. Περιλαμβάνει τις θεματικές ενότητες *Πολιτισμός, Αθλητισμός και Τοπικός τύπος*.

Η επιλογή και ο συνδυασμός του υλικού που παρουσιάζεται σε κάθε θεματική ακολουθεί μια νοητή αφήγηση, κάθε φορά διαφορετική, ανάλογα με το είδος και το περιεχόμενο του αρχαιακού υλικού αλλά και με τους περιορισμούς που έχετε πολλές φορές η αδυναμία εντοπισμού σχετικών τεκμηρίων. Παρακάτω εκθέτουμε συνοπτικά τη λογική που υπαγόρευσε την επιλογή και έκθεση του υλικού ανά άξονα και θεματική ενότητα. Ο συνδυασμός του υλικού έγινε με τέτοιο τρόπο ώστε αυτό κάθε φορά να διηγείται μια μικρή ιστορία.

Πρώτο άξονα θεματικών ενότητων αποτέλεσε η τοπική ιστορία. Μιλώντας για τοπική ιστορία, επιλέξαμε να προσεγγίσουμε ενδεικτικά κάποια γεγονότα αλλά και ζητήματα αυτής της εκατονταετίας. Στον άξονα αυτόν εντάσσονται τρεις θεματικές ενότητες: Από τα γεγονότα, η απελευθέρωση του 1912 και η περίοδος 1940-44. Από τα ζητήματα, το αρχαιολογικό έργο στην Πρέβεζα και η σημασία του για την πόλη, καθώς τη συνδέει με το ιστορικό παρελθόν της περιοχής.

Στην πρώτη ενότητα, που είναι και η κεντρική καθώς είναι αφιερωμένη στην απελευθέρωση της πόλης, το υλικό έχει οργανωθεί με τέτοιο τρόπο ώστε αφενός να προβάλλει σημαντικά τεκμήρια της απελευθέρωσης της πόλης και αφετέρου να επικεντρώνεται στους πρωταγωνιστές και συχνά αφα-

νείς ήρωες των γεγονότων.

Εισαγωγή στην ενότητα αυτήν αποτελεί το τηλεγράφημα με το οποίο ο στρατηγός Κ. Σαπουντζάκης ενημέρωνε τον πρωθυπουργό Ε. Βενιζέλο για την παράδοση της Πρέβεζας στον Ελληνικό Στρατό. Επιπλέον, παρουσιάζονται αντιπροσωπευτικά δημοσιεύματα του αθηναϊκού και περιφερειακού τύπου (όπως π.χ. του *Ελευθέρου Βήματος Κρήτης*) για τα γεγονότα της απελευθέρωσης της πόλης.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται φωτογραφίες και επιστολικά δελτάρια (*carte postale*) αναμνηστικά του πανηγυρικού κλίματος της απελευθέρωσης της πόλης και της ένταξής της στον εθνικό κορμό. Τα δελτάρια αυτά είτε αποτελούν καλλιτεχνικές συνθέσεις είτε απεικονίζουν πραγματικές σκηνές. Καλλιτεχνικές συνθέσεις αποτελούν ένα δελτάριο αφιερωμένο στη συμμετοχή του εθελοντικού σώματος Κρητών στην απελευθέρωση της πόλης, με τη μορφή του οπλαρχηγού Κωνσταντίνου Μάνου να κατέχει κεντρική θέση στη σύνθεση, και ένα δεύτερο στο οποίο δίνεται έμφαση σε χαρακτηριστικές όψεις της πόλης με την ελληνική σημαία να κυματίζει στα χέρια ενός εύζωνα, δηλώνοντας με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο την ιστορική αλλαγή που επήλθε στο καθεστώς της πόλης. Αυτή η ελληνική σημαία συνδέει το παραπάνω δελτάριο, που αποτελεί μια καλλιτεχνική δημιουργία, με πραγματικές φωτογραφίες της πόλης στις οποίες δεσπόζει η γαλανόλευκη τόσο σε δημόσια οικοδομήματα (όπως το κάστρο του Αγίου Ανδρέα) όσο και σε ιδιωτικά κτίρια, όπως συμβαίνει με το σημαιοστολισμό καταστημάτων της κεντρικής αγοράς με φόντο τον πύργο του ρολογιού της πόλης. Πέρα από τον έντονο συμβολισμό της σημαίας, η πολιτική αλλαγή της πόλης σηματοδοτείται και από τη σπάνια φωτογραφία που καταγράφει την παρουσία του πρωθυπουργού Ε. Βενιζέλου στην πόλη στις αρχές του 1913.

Προχωρώντας στην παρουσίαση των πρωταγωνιστών των γεγονότων, εκτίθενται δύο επιστολικά δελτάρια με διπλό τεκμηριωτικό ενδιαφέρον, καθώς απεικονίζουν μονάδες ευζώνων και πυροβολικού να διέρχονται από τη γέφυρα της πύλης της Πρέβεζας, πάνω από την τάφρο που περιέκλειε την πόλη. Η σημασία τους έγκειται αφενός στην προβολή μιας παλαιότερης εικόνας της πόλης που δεν υφίσταται πλέον καθώς η πύλη και η γέφυρα δεν σώζονται, και αφετέρου στην τεκμηρίωση των διαφόρων μονάδων του Ελληνικού Στρατού που ενεπλάκησαν στις πολεμικές επιχειρήσεις του Οκτωβρίου του 1912.

Πέρα όμως από τις δυνάμεις του Στρατού Ξηράς στην Πρέβεζα έδρασαν και οι άλλοι κλάδοι του Ελληνικού Στρατού, το Ναυτικό και η Αεροπορία. Μέσα από σπάνιο φωτογραφικό υλικό μαρτυρείται η σημασία του Ναυτικού στη μεταφορά οπλιτών, πολεμοφοδίων και τραυματιών. Επίσης, καταγράφονται τα πρώτα βήματα της παρουσίας της ελληνικής Πολεμικής Αεροπορίας που βρισκόταν τότε κυριολεκτικά στα σπάργανα και έμελλε να συνδέσει τις απαρχές της ιστορίας της με το όνομα της Πρέβεζας στην περιοχή της οποίας οργανώθηκε ένα από τα πρώτα αυτοσχέδια αεροδρόμια.

Ο πόλεμος, όμως, πέρα από την ηρωική και στρατιωτική, είχε και μια άλλη, ανθρώπινη διάσταση. Για αυτό εκτίθεται υλικό που επικεντρώνεται στα ανθρώπινα πρόσωπα του πολέμου. Αφενός στις εθελόντριες, προερχόμενες συνήθως από την αθηναϊκή αριστοκρατία που έφτανε μέχρι το παλάτι και τα μέλη της τότε βασιλικής οικογένειας, οι οποίες έσπευσαν να συνδράμουν από την πλευρά τους στην πολεμική προσπάθεια, και αφετέρου στα πρόσωπα των απλών στρατιωτών, που με τον τρόπο τους υπήρξαν πρωταγωνιστές στα γεγονότα, εξίσου με τις ηγετικές προσωπικότητες της εποχής. Η δράση των εθελοντριών τεκμηριώνεται από τις φωτογραφίες των συσσιτίων και των επισκέψεων στα στρατιωτικά νοσοκομεία της Πρέβεζας. Από την άλλη, η προσέγγιση των μορφών των στρατιωτών δεν γίνεται μέσα από πολεμικές σκηνές, αλλά από την καθημερινότητά τους πέρα από το μέτωπο. Έτσι, τους συναντάμε να περιμένουν το συσσίτιο τους, ή να βρίσκονται έξω από το νοσοκομείο, ως ελαφρά τραυματίες. Παράλληλα, όμως, επιχειρείται και μια ανίχνευση του υψηλού φρονήματος των μαχητών αυτών, το οποίο προσπαθήσαμε να αποτυπώσουμε με διπλό τρόπο. Πρώτα, επιλέγοντας την περήφανη συντεταγμένη παρέλαση ενός ευζωνικού αποσπάσματος το οποίο αναχωρεί από την Πρέβεζα για το μέτωπο, και έπειτα, αντιπαραθέτοντας στην εικόνα αυτή, τις μορφές δύο Τούρκων αιχμαλώτων στρατιωτών οι οποίοι περιφέρονται νωχελικά και με εμφανή τα σημάδια της απογοήτευσης στη σημαιοστολισμένη κεντρική οδό της πόλης. Το αφιέρωμα στους άγνωστους μαχητές του 1912 κλείνει με δύο αναμνηστικές φωτογραφίες Ελλήνων στρατιωτών είτε πέριξ ενός μεγάλου τουρκικού τοπομαχικού πυροβόλου, λάφυρου του πολέμου, είτε στα τείχη της αρχαίας Νικόπολης. Ο συμβολισμός των δύο φωτογραφιών είναι ιδιαίτερα έντονος. Οι Έλληνες στρατιώτες, ξαποσταίνοντας από τη μάχη, μέχρι να μεταβούν στο επόμενο μέτωπο και να αντιμετωπίσουν το ενδεχόμενο του θανάτου, ποζάρουν για μια αναμνηστική φωτογραφία, η οποία θα εξασφαλίσει την αιωνιότητα, τουλάχιστον των μορφών τους. Και πράγματι, οι φωτογραφίες αυτές κυκλοφόρησαν ως επιστολικά δελτάρια, ταξιδεύοντας σε διάφορα σημεία τις μορφές των εικονιζομένων στρατιωτών. Πόσοι από αυτούς άραγε θα κατάφεραν να επιβιώσουν του πολέμου;

Με αυτές τις σκέψεις για τον πόλεμο, με τους στρατιώτες του 1912 που προσπάθησαν να ξορκίσουν ή έστω να ξεγελάσουν τον θάνατο, εισερχόμεστε στο ζήτημα των ανθρώπινων απωλειών κατά την περίοδο πολεμικών συγκρούσεων, της ίδιας της πόλης αυτήν τη φορά, που μας απασχολεί στην δεύτερη ενότητα της τοπικής ιστορίας.

Η ενότητα αυτή, λοιπόν, εστιάζει στο κρίσιμο, οδυνηρό και συνάμα ευαίσθητο χρονικό διάστημα του *B' Παγκοσμίου πολέμου* και της *εμφύλιας σύρραξης* στην Πρέβεζα. Η δραματική αυτή περίοδος παρουσιάζεται μέσα από τις ληξιαρχικές καταχωρήσεις των θανάτων Πρεβεζάνων αυτής της περιόδου και πιο συγκεκριμένα τις απώλειες στο μέτωπο του πολέμου (1940-1941) αλλά και κατά τους βομβαρδισμούς της πόλης το 1940. Επιπλέον, όμως,

καταγράφονται και οι θλιβερές στιγμές της εμφύλιας σύρραξης τον Σεπτέμβριο του 1944 και οι εκτελέσεις στην Παργινόσκαλα. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική της εμφύλιας αδελφοκτόνου σύρραξης είναι η περίπτωση της καταχώρησης των θανάτων δύο αδελφών που υπήρξαν θύματα τόσο της μιας, όσο και της άλλης αντιμαχόμενης παράταξης.

Ως προς τα *ζητήματα* αυτής της εκατονταετίας, επιλέξαμε να προσεγγίσουμε το *αρχαιολογικό έργο* στην Πρέβεζα. Φωτογραφίες και αρχαιακό υλικό δημοσιευμάτων τοπικού τύπου με ειδήσεις αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, συνδέουν την πόλη με την αρχαία Νικόπολη αλλά αναδεικνύουν και τη σημασία που απέδιδε η σύγχρονη Πρέβεζα και η τοπική κοινωνία στο ζήτημα της αρχαιολογικής έρευνας. Έτσι, η θεματική αυτή συγκροτείται από προπολεμικά και μεταπολεμικά επιστολικά δελτάρια με τον επικεφαλής των ανασκαφών, τα ευρήματα και τα μνημεία της Νικόπολης. Τα δελτάρια αυτά πλαισιώνονται από δημοσιεύματα του τοπικού τύπου που μαρτυρούν το ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας για τις αρχαιότητες και την ανάδειξη τους, καταγράφουν τις διαμαρτυρίες των τοπικών φορέων για την απομάκρυνση αρχαιοτήτων από τον νομό Πρέβεζας και, τέλος, αναδεικνύουν την πρωτοποριακή σύζευξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και της σύγχρονης πολιτιστικής δημιουργίας, με τις θεατρικές παραστάσεις που φιλοξενήθηκαν στον αρχαιολογικό χώρο.

Ως επίκεντρο του δεύτερου άξονα μιας διήγησης για τη φυσιογνωμία της πόλης, επιλέχθηκε η κομβική γεωγραφική θέση της Πρέβεζας. «Πρέβεζα ίσον πέραςμα», και αυτό αποδεικνύεται από τον ρόλο που έπαιξε η πόλη διαχρονικά στην επικοινωνία τόσο εντός του ηπειρωτικού δικτύου όσο και των θαλασσιών μεταφορών, συνδέοντας την ηπειρωτική χώρα με τους θαλάσσιους δρόμους προς ανατολάς και δυσμάς. Η σημασία της θέσης της πόλης προσεγγίζεται μέσα από δύο θεματικές ενότητες: Το *λιμάνι* και τις *μεταφορές*.

Το λιμάνι. Εδώ η αφήγηση είναι κυρίως χρονολογική. Η εξιστόρηση ξεκινά από ένα έγγραφο του 1928, με το οποίο η Λιμενική Επιτροπή Πρέβεζας ζητά την πραγματοποίηση έργων στο λιμάνι από τον Ελ. Βενιζέλο, γεγονός που δείχνει τη σημασία που απέδιδε η πόλη στο λιμάνι της και τη συνεχή φροντίδα αναβάθμισής του. Από τη δεκαετία αυτήν παρουσιάζονται τέσσερα επιστολικά δελτάρια τα οποία δίνουν νοητά ένα πανόραμα της παραλίας της πόλης αλλά και της κίνησης του λιμανιού. Αμέσως μετά, περνάμε στα μεταπολεμικά χρόνια. Οι φωτογραφίες δείχνουν τις σταδιακές αλλαγές ενός λιμανιού που βρίσκεται σε κίνηση. Η ενότητα κλείνει με δύο φωτογραφίες της όχι και τόσο μακρινής δεκαετίας του 1980, αλλά που αντιπροσωπεύουν μια εποχή διαφορετικών συγκοινωνιών με την ακαρνανική ακτή, μέσω των πορθμείων, πριν την κατασκευή της υποθαλάσσιας σήραγγας.

Οι μεταφορές. Η παρουσίαση επικεντρώνεται στα είδη και τα μέσα μεταφορών. Φωτογραφίες μέσων χερσαίων ή θαλασσιών, ιππήλατων ή μηχανοκίνητων,

προσώπων ή εμπορευμάτων, μεγάλης ή μικρής κλίμακας και αποστάσεων, συμπλέκονται συνδυαστικά ή αντιθετικά και δείχνουν το εύρος και τη σημασία των μεταφορών και τον κομβικό ρόλο της πόλης στα δίκτυα μεταφορών στην ευρύτερη περιοχή. Πιο αναλυτικά, στην ενότητα αυτήν παρουσιάζονται χερσαία μέσα όπως ιππήλατες τετράτροχες νταλίκες και άμαξες, καθώς και προπολεμικά ανοικτά και κλειστά λεωφορεία. Επίσης, θαλάσσια μέσα, όπως το ατμόπλοιο *Γλάρος* που συνέδεε την Πρέβεζα με τον Πειραιά με πολλούς ενδιάμεσους σταθμούς, αλλά και πετρελαιοκίνητη βάρκα μεταφοράς προσώπων στο Άκτιο. Η ενότητα κλείνει με δύο φωτογραφίες μεταφοράς εμπορευμάτων και πλανόδιας εμπορίας με άμαξα αλλά και με μηχανοκίνητο όχημα.

Η γεωγραφική θέση της πόλης διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην οικονομική της ζωή. Μέσα από το λιμάνι και τις μεταφορές, λάβαμε μια γεύση του τριτογενούς τομέα παραγωγής στην Πρέβεζα και με τον τρόπο αυτόν εισαγάμαστε στην παρουσίαση των οικονομικών και παραγωγικών δυνατοτήτων της πόλης που αποτελεί τον τρίτο άξονα θεματικής ανάπτυξης της εξιστόρησης της εκατονταετούς ιστορίας της ελεύθερης Πρέβεζας. Οι κάτοικοί της, εκμεταλλευόμενοι τόσο τη γεωγραφική θέση όσο και το περιβάλλον της πόλης, ανέπτυξαν όλους τους τομείς παραγωγής, πρωτογενή, δευτερογενή και, φυσικά, τριτογενή. Στην ενότητα αυτήν παρουσιάζεται ο πρωτογενής τομέας παραγωγής, με τη *γεωργία – κτηνοτροφία* και την *αλιεία*, και ο δευτερογενής με τη *βιομηχανία*. Από τον τριτογενή τομέα, αφού ήδη παρουσιάστηκαν οι μεταφορές σε ειδική θεματική, επιλέχθηκαν τεκμήρια που αφορούν στην ιστορία της *εκπαίδευσης* στην Πρέβεζα.

Γεωργία – Κτηνοτροφία. Για την αγροτική παραγωγή, οι φωτογραφίες που επιλέχθηκαν επιχειρούν να αφηγηθούν κάποιες σημαντικές αλλαγές που παρατηρούνται στην παραγωγή. Αλλαγές τόσο στον αγροτικό εξοπλισμό με την εισαγωγή μηχανών ή νέων μεθόδων (όπως των αγροτικών μηχανημάτων ή του ραντίσματος) όσο και στα είδη παραγωγής, με τη μετάβαση από την ελαιοκαλλιέργεια στην καλλιέργεια οπωροκηπευτικών. Οι αλλαγές αυτές όμως δεν δίνουν τη θέση αμέσως η μία στην άλλη, αλλά μπορεί να συνυπάρχουν. Έτσι, την ίδια στιγμή που αντικρίζουμε την εικόνα μιας ομάδας ελαιοκαλλιεργητριών του 1960, παρακολουθούμε σε μια άλλη φωτογραφία της ίδιας ακριβώς χρονιάς τη χρήση μιας νέας γεωργικής μεθόδου, αυτής του ραντίσματος. Η πρώτη εικόνα θα μπορούσε να ήταν απαράλλαχτη με μια φωτογραφία των αρχών του αιώνα, δεν θα ίσχυε το ίδιο όμως με την εικόνα του ραντίσματος. Η εξέλιξη στις μεθόδους εκφράζεται με τον καλύτερο τρόπο με την αντιπαραβολή δύο φωτογραφιών που η μεν πρώτη παρουσιάζει τον παραδοσιακό τρόπο οργώματος ενώ στη δεύτερη απεικονίζεται η χρήση αλωνιστικών μηχανών. Επιπλέον, η μετάβαση από μια παλιότερη καλλιέργεια σε μια νέα αναπαριστάται συμβολικά με δύο φωτογραφίες εκ των οποίων στη

μεν πρώτη απεικονίζονται εκριζωμένα ελαιόδεντρα, ενώ στη δεύτερη παρουσιάζεται το τελάρισμα της τομάτας που συνδέεται με τη στροφή στα οπωροκηπευτικά. Τέλος, ως ένδειξη της κτηνοτροφικής παραγωγής επιλέχθηκε η αναφορά στην τυροκομία με αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες των εγκαταστάσεων και των διαδικασιών της σχετικής παραγωγής.

Αλιεία. Στην ενότητα αυτήν επιχειρείται μια προσέγγιση στην ημερήσια καθημερινότητα των αλιέων και στις ποικίλες εκφράσεις της αλιείας. Το υλικό είναι αποκλειστικά φωτογραφικό και πέρα από τον τεκμηριωτικό του χαρακτήρα, κερδίζει την προσοχή χάρη στο καλλιτεχνικό του ενδιαφέρον. Οι βάρκες πριν και μετά την ψαριά. Τα είδη αλιευμάτων και των παραγώγων τους: σαρδέλες, χέλια, αυγοτάραχο. Οι εργασίες των ψαράδων στα νταλιάνια της Λασκάρας και στο Βαθύ. Τέλος, το άπλωμα των δίχτυών στον Άγιο Σπυρίδωνα.

Βιομηχανία. Η Πρέβεζα, χάρη και στο λιμάνι της, προσπάθησε από νωρίς να αναπτύξει βιομηχανική παραγωγή. Τα πρώτα σωζόμενα στοιχεία που έχουν εντοπιστεί, αφορούν το Πυρηνελαιουργείο Καλημέρη, μια βιομηχανική μονάδα που είχε άμεση σχέση με την ελαιοκομική εξειδίκευση της περιοχής. Η εξέλιξη της βιομηχανίας στην Πρέβεζα δεν θα μπορούσε να αντιπροσωπεύεται καλύτερα από την τεράστια μονάδα των Κλωστηρίων Πρεβέζης. Και για τις δύο παραπάνω περιπτώσεις τα τεκμήρια είναι αρχειακά, καθώς παρουσιάζονται αρχιτεκτονικά σχέδια (κατόψεις) και διοικητικά έγγραφα που σχετίζονται με τις προαναφερθείσες επιχειρήσεις. Τέλος, επειδή η βιομηχανία δεν είναι μόνο εγκαταστάσεις και παραγόμενα προϊόντα, αλλά και άνθρωποι, οι βιομηχανικοί εργάτες, παρουσιάζονται και δύο φωτογραφίες κινητοποιήσεων στην πόλη της Πρέβεζας εργαζομένων στη Lee Cooper.

Εκπαίδευση. Στη θεματική της εκπαίδευσης παρουσιάζονται αρχειακά τεκμήρια που επιλέχθηκαν για να αντιπροσωπευτεί όσο το δυνατόν καλύτερα η πλειάδα των πτυχών της: οι διαφορετικές βαθμίδες της εκπαίδευσης, η εξέλιξη της ιστορίας των εκπαιδευτικών δομών αλλά και υποδομών και οι άνθρωποι που συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία: οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές. Την ενότητα ανοίγει η σφραγίδα της Θεοφανείου Σχολής, του ιστορικού εκπαιδευτικού ιδρύματος της πόλης που λειτουργούσε προαπελευθερωτικά. Η επωνυμία αυτή επιβίωσε ως ιστορική ονομασία και μετά την απελευθέρωση. Η επόμενη φωτογραφία, απεικονίζει μαθητές με τον δάσκαλό τους έξω από το κτίριο της Θεοφανείου. Στη συνέχεια παρουσιάζονται τεκμήρια σχετικά με τα σχολεία της πόλης, όπως το ΦΕΚ ίδρυσης του Β΄ Δημοτικού (1915) και τα σχέδια διαρρύθμισης του κτιρίου του Α΄ Δημοτικού Σχολείου ή τα σχέδια και φωτογραφία των εγκαταστάσεων του Δ΄ Δημοτικού Σχολείου. Από τα κτίρια επιστρέφουμε στους ανθρώπους της εκπαίδευσης. Αρχικά στους μαθητές, με το μαθητολόγιο της Θεοφανείου Σχολής, και την επιλογή της τάξης του σχολικού έτους 1912-1913, των μαθητών δηλαδή που υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες της απελευθέρωσης. Η ενότητα κλείνει με την

πράξη ανάληψης των καθηκόντων Γυμνασιάρχη από τον Κωνσταντίνο Μόραλη, πατέρα του γνωστού ζωγράφου.

Τέταρτο άξονα αποτέλεσε η παρουσίαση του ανθρώπινου δυναμικού της πόλης: οι κάτοικοί της, οι κοινότητες και οι ασχολίες τους. Από τις ασχολίες των κατοίκων, επιλέξαμε την παρουσίαση των παραδοσιακών επαγγελμάτων. Η ενότητα αυτή συνδέει τον τρίτο και τον τέταρτο άξονα, την οικονομία και την παραγωγή με τους κατοίκους, και λειτουργεί μεταβατικά. Από το σύνολο των κοινοτήτων της Πρέβεζας, επιλέχθηκαν ενδεικτικά τρεις, χωρίς να εξαντλείται η παρουσίασή τους. Αρχικά, οι Εβραίοι της Πρέβεζας, μια κοινότητα που δεν υπάρχει πλέον. Έπειτα, οι πρόσφυγες που ήλθαν στην Πρέβεζα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή. Λιγστά τα στοιχεία που συλλέχθηκαν, αποτελούν όμως μια πρώτη μαγιά για τον εμπλουτισμό τους, με τη βοήθεια απογόνων προσφυγικών οικογενειών. Τέλος, οι Συρρακιώτες, μια κοινότητα για την οποία διατίθεται πλούσιο υλικό.

Παραδοσιακά επαγγέλματα. Την ενότητα συγκροτούν εκπρόσωποι επαγγελμάτων οι οποίοι παρουσιάζονται τότε συνδυαστικά και τότε αντιθετικά: ο χαλκουργός και ο σιδεράς, ο λούστρος και ο τσαγκάρης. Από την άλλη, οι εργαζόμενοι στον φούρνο, που καλύπτουν μια βασική ανάγκη, αλλά και ο υπαίθριος φωτογράφος, που συλλαμβάνει τη στιγμή ενώ παράλληλα ικανοποιεί την εσωτερική ανάγκη να παραμείνει η στιγμή αιώνια. Τέλος, οι γυρολόγοι πραγματευτάδες, και οι μεταφορείς με τις χαμάλες.

Κοινότητες. Στη θεματική αυτήν παρουσιάζονται μαζί και οι τρεις κοινότητες. Ξεκινήσαμε με την ισραηλιτική κοινότητα καθώς δεν υπάρχει πλέον στην πόλη και για αυτόν ακριβώς τον λόγο πρέπει να φροντίσουμε να διατηρηθεί στη συλλογική μνήμη της πόλης η παρουσία μιας οργανωμένης κοινότητας, που είχε τους δικούς της θεσμούς και χώρους συνάθροισης όπως και τους δικούς της κανόνες κοινωνικής ζωής. Τα παραπάνω μαρτυρούν επιλεγμένα τεκμήρια όπως ένα επιστολόχαρτο της κοινότητας, μια φωτογραφία της συναγωγής και ένα έγγραφο προικοσυμφώνου με τη σφραγίδα της κοινότητας και την υπογραφή του ραβίνου. Η ιστορία της κοινότητας ολοκληρώνεται με το δραματικό τέλος των μελών της στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπως μαρτυρούν οι ληξιαρχικές εγγραφές θανάτων μιας ολόκληρης εβραϊκής οικογένειας.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τρία τεκμήρια της παρουσίας προσφύγων στην Πρέβεζα. Πρόκειται για μια σελίδα από το βιβλίο καταγραφής Θρακών προσφύγων το 1922 και δύο σφραγίδες προσφυγικών σωματείων που ιδρύθηκαν προπολεμικά στην Πρέβεζα.

Η ενότητα κλείνει με το υλικό που αφορά τους Συρρακιώτες της Πρέβεζας. Εδώ η αφήγηση ξεκινά και τελειώνει με τις φωτογραφίες δύο γυναικών που γνέθουν. Φωτογραφίες που απέχουν χρονολογικά μεταξύ τους αλλά μαρτυρούν μια παραδοσιακή ασχολία ενώ παράλληλα αποτελούν ένδειξη και για τις

ασχολίες της κοινότητας. Η αφήγηση συνεχίζεται με αφετηρία τα παιδιά της πρώτης φωτογραφίας προκειμένου να παρουσιάσουμε στις επόμενες φωτογραφίες μια νοητή εξέλιξη των φάσεων της ζωής τους, και να τα παρακολουθήσουμε στο σχολείο, στην ενηλικίωση, στον γάμο και στο γαμήλιο γλέντι.

Στον πέμπτο και τελευταίο άξονα παρουσιάζονται πτυχές του δημόσιου βίου της πόλης. Εκφάνσεις του δημόσιου βίου αποτελούν ο *πολιτισμός* και ο *αθλητισμός* ενώ ο *τοπικός τύπος* γίνεται το όχημα της διατύπωσης δημόσιου λόγου καθώς αποτυπώνει την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα της πόλης. Έτσι, στις ενότητες αυτές παρακολουθούμε στιγμιότυπα από πολιτιστικές και αθλητικές εκδηλώσεις που διοργανώνονταν στην Πρέβεζα, όπως τα «Νικοπόλεια», το «Χορωδιακό Φεστιβάλ Πρέβεζας» ή τα «Ακτια» αντίστοιχα. Τα στιγμιότυπα αυτά διανθίζονται και προβάλλονται παράλληλα με χαρακτηριστικές φωτογραφίες πολιτιστικών και αθλητικών σωματείων που υπηρέτησαν ή και υπηρετούν τους τομείς του πολιτισμού και αθλητισμού στην πόλη. Τέλος, εκτίθενται χαρακτηριστικοί τίτλοι εφημερίδων της πόλης.

Η ενότητα του *πολιτισμού* ξεκινά με ένα τεκμήριο που έχει διπλό περιεχόμενο. Πρόκειται για την παρουσία της χορωδίας της Πρέβεζας «Αρμονία» στο Ωδείο Ηρώδου του Αττικού το 1969. Η φωτογραφία αυτή εκφράζει με τον καλύτερο τρόπο τόσο την πολιτιστική δραστηριότητα της Πρέβεζας όσο και το γεγονός ότι αυτή δεν έμενε κλεισμένη στα στενά όρια της πόλης, αλλά τα ξεπερνούσε, «εξάγοντας» –ας μας επιτραπεί η μεταφορά– πολιτισμό. Η πορεία αυτή όμως είναι αμφίδρομη, καθώς η Πρέβεζα είναι ανοικτή στην καλλιτεχνική και πνευματική πρωτοπορία της κάθε εποχής. Υποδέχεται φιλόξενα μορφές του πνευματικού και καλλιτεχνικού κόσμου, και διοργανώνει εκδηλώσεις με διεθνή απήχηση και συμμετοχή. Τα υπόλοιπα τεκμήρια θέλουν επίσης να αποτυπώσουν αυτήν την ευρύτερη διάσταση του πολιτιστικού φαινομένου στην Πρέβεζα. Το πρώτο τεκμήριο είναι μια φωτογραφία που προέρχεται από την ομιλία του ποιητή Γιάννη Ρίτσου κατά την ανακήρυξή του ως επιτίμου δημότη Πρέβεζας το 1984. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι έτσι η πόλη, με μια συμβολική κίνηση, αποκαθιστά τη σχέση της με την ποίηση, που τόσο την αδίκησε με την περίπτωση του Καρυωτάκη. Η παρουσία του Ρίτσου στην Πρέβεζα αποτελεί γέφυρα για δύο άλλα τεκμήρια που μαρτυρούν το πέρασμα εκπροσώπων του καλλιτεχνικού στερεώματος από την Πρέβεζα, όπως του Μίκη Θεοδωράκη και της Σωτηρίας Μπέλλου που έδωσαν συναυλίες στα «Νικοπόλεια» της δεκαετίας του 1980. Η ενότητα κλείνει με δύο προγράμματα δύο διακριτών καλλιτεχνικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων, των «Νικοπολείων» και του «Διεθνούς Χορωδιακού Φεστιβάλ Πρέβεζας».

Στην ενότητα του *αθλητισμού* μεταφερόμαστε νοερά στο κλίμα μιας αθλητικής διοργάνωσης στην οποία μας εισάγει μια φωτογραφία από την τελετή έναρξης των «Ακτίων» με την έπαρση της σημαίας από αθλητές της Αθλητι-

κής Ένωσης Πρέβεζας. Από τον ίδιο σύλλογο προέρχεται και ένα δεύτερο τεκμήριο που παρουσιάζει το γυναικείο τμήμα του στα τέλη της δεκαετίας του '40, στοιχείο που μαρτυρεί ότι ο αθλητισμός ήταν υπόθεση και των δύο φύλων στην Πρέβεζα. Από τη γυναικεία ομάδα της Αθλητικής Ένωσης Πρέβεζας μεταφερόμαστε στην ομάδα στίβου και στους παράγοντες ενός άλλου σωματείου, του Αθλητικού Ομίλου Πρεβέζης. Ο κύκλος των φωτογραφιών που σχετίζονται με τη διοργάνωση των «Ακτίων» κλείνει με ένα άλλο τελετουργικό στιγμιότυπο, εκείνο της παράδοσης της φλόγας από έναν αθλητή στην πρωθέρεια των αγώνων. Η ενότητα του αθλητισμού συμπληρώνεται με τέσσερις χαρακτηριστικές φωτογραφίες των ποδοσφαιρικών ομάδων των παρακάτω σωματείων: Αετός Πρέβεζας, Αθλητική Ένωση Πρέβεζας, Νικόπολις και ΠΑΣ Πρέβεζα.

Το αφιέρωμα στον δημόσιο βίο κλείνει με τον *τοπικό τύπο* της Πρέβεζας. Ο τοπικός τύπος αποτελεί ίσως τη χαρακτηριστικότερη μορφή δημόσιας έκφρασης στην πόλη ενώ παράλληλα πρόκειται και για μια σημαντική πηγή για την κατανόηση της καθημερινότητας της πόλης και για την εκ των υστέρων μελέτη της πρόσφατης ιστορίας της καθώς είναι μια πηγή σύγχρονη με τα γεγονότα και τα ζητήματα που καταγράφει. Ως εκ τούτου, οφείλαμε να επισημάνουμε την ύπαρξη των εντύπων αυτών, που περιμένουν τον ιστορικό να τα αξιοποιήσει. Η τελευταία αυτή θεματική περιλαμβάνει τίτλους κάποιων από τα έντυπα που κατά καιρούς κυκλοφόρησαν στην Πρέβεζα ενώ παρουσιάζεται και ένα σημαντικό προπολεμικό τεκμήριο του 1932 που αναφέρεται στην κυκλοφορία εφημερίδας στην Πρέβεζα.

Με τον άξονα αυτόν ολοκληρώνεται και ο κύκλος της έκθεσης αρχειακού υλικού. Η συγκέντρωση του υλικού, η επιλογή και η προσπάθεια ένταξής του σε ενότητες, υπήρξε ιδιαίτερα διδακτική εμπειρία, αποδεικνύοντας ότι στην Πρέβεζα είναι δυνατή μια προσπάθεια προσέγγισης και αναπαράστασης του παρελθόντος, μέσα από αρχειακά τεκμήρια που κατέχουν είτε δημόσιοι φορείς, είτε ιδιώτες. Ασφαλώς, η προσέγγιση που επιλέχτηκε καθώς και η αφήγηση που προτείνεται μέσω των εγγράφων και φωτογραφιών της έκθεσης, ούτε εξαντλεί τις θεματικές ενότητες που τελικά παρουσιάστηκαν, ούτε αποκλείει την ύπαρξη και άλλων, που θα μπορούσαν να ενταχθούν στην παρουσίαση μας. Αντιθέτως, είναι δυνατόν αυτές να εμπλουτιστούν μέσα από τον εντοπισμό νέου αρχειακού και φωτογραφικού υλικού. Ευελπιστούμε ότι η έκθεση αυτή, η οποία δημιουργήθηκε με αφορμή τους επετειακούς εορτασμούς της απελευθέρωσης του 2012, μπορεί να μην παραμείνει στατική, αλλά αντίθετα, ανοικτή σε νέες προσθήκες και επεκτάσεις και σε άλλες θεματικές, με τη βοήθεια των κατοίκων της Πρέβεζας οι οποίοι θα μπορούσαν να συνεισφέρουν με αρχειακό και φωτογραφικό υλικό που έχουν στην κατοχή τους.